

БАНКИ

УДК 336.71

ІСЛАМСЬКА БАНКІВСЬКА СПРАВА: СУТНІСТЬ, ІННОВАЦІЇ ТА РЕГУЛЮВАННЯ

Пантелєєва Н.М., к.т.н., доцент, ЧІБС УБС НБУ (м. Київ)

У статті розглянуто сучасні міжнародні тенденції розвитку, поширення, прийняття та регулювання ісламської банківської справи. Охарактеризовано ісламські фінансові інструменти як інновації на рівні національних банківських систем.

Ключові слова: інновації, ісламські фінанси, ісламський банкінг, ісламський універсальний банк, ісламські фінансові інструменти.

ВСТУП

Зростання інтересу до ісламської фінансової системи як альтернативної та життєздатної обумовлено її стійкістю та нездатністю до утворення криз у порівнянні з домінуючою в сучасному світі західною моделлю. До факторів, що вплинули на розвиток ісламських фінансів, зокрема в Європі, слід віднести швидке зростання мусульманського населення, поява та стійке зростання заможного мусульманського середнього класу, інтерес серед мусульманського населення до дозволених за Шариатом фінансових продуктів, інвестиції європейських банків в ісламські цінні папери активізували інтерес приватних інвесторів, видача ліцензій на надання роздрібних банківських послуг (кредитування, страхування, іпотека), традиційні банки побачили нові бізнес-можливості та почали включати ісламські фінансові продукти до своїх портфелів з метою їх диверсифікації.

Природа стійкості й експансії ісламської економічної моделі полягає в концептуальних відмінностях та обумовлена рядом її позитивних рис, де ключовими є: справедливість, що дозволяє порушити залежність реального сектору від інтересів банківського капіталу; стабільність, яка ґрунтується на інвестиціях у реальне виробництво; рівномірне кредитування всіх галузей економіки — розвиток загальнонаціональних інтересів, а не окремо взятих груп; соціальна відповідальність, добродійність і боротьба з бідністю — не допускається економічне збагачення за рахунок соціальних і моральних прав бідних прошарків суспільства та порушення встановленої нижньої межі життєвого рівня громадян, проводиться збір особливого податку на користь бідних і формування спеціального фонду. «Ісламський банкінг припускає помірність і не гарантує надприбутки. Він прагне до того, щоб, умовно кажучи, в країні було багато мільйонерів, а не декілька мільярдів при великому числі жебраків» [1].

В основу ісламських фінансів покладено філософію — сукупність коштів дрібних вкладників здатна утворити капітал, який може бути використаний на цілі, що відповідають інтересам та яких прагне досягти фінансова установа, що зуміла мобілізувати подібні заощадження. Прибуток вважається законним, якщо він є особистим внеском підприємця в справу у вигляді капіталу, праці і досвіду. Накопичене багатство, як сукупність акумульованого прибутку, що утворилося внаслідок витрачених зусиль на подолання труднощів і ризиків в процесі продуктивної праці, отримує громадське визнання. Отримані доходи спрямовуються на інвестування та надання допомоги пересічним громадянам, а також в якості винагороди вкладникам за співпрацю з фінансовою установою. На думку відразу спадає невирішене проблемне питання, яке досить активно обговорюється вітчизняними науковцями, економістами та політиками останнім часом, а саме яким чином повернути майже \$70 млрд заощадження співвітчизників у банківську систему та спрямувати їх у реальний сектор економіки, тобто перетворити заощадження в інвестиції.

Оцінюючи світовий ринок капіталу експерти впевнено стверджують про значний економічний потенціал країн Середнього Сходу та Північної Африки. В 2010 р. ісламські фінансові активи оцінювались приблизно в \$1 трлн проти \$250 млрд у 90-ті роки. В 2012 році, за даними британської аудиторської компанії Ernst & Young, вони повинні збільшитись на 33% та досягти рівня \$1,5 трлн, у перспективі до 2015 року — \$2,5 трлн, ураховуючи стійкі темпи зростання 25% у середньому на рік [2]. Ісламські банки міцно входять і все більше впливають на міжнародну фінансову систему, тому дослідження принципів і практики ісламської банківської справи є актуальним.

Основні засади ісламської економічної моделі розглядаються в роботах зарубіжних учених — Вільсона Р., Кафа М., Кана М., Коха Ф., Маліка А., Міракора А., Маннана М., Мура Ф., Сіддікі М., Фарука М., Чапрі У., Чапмана Д., Якуби С., а також російських економістів, юристів і політиків — Гукасяна Г., Єрмолова М., Іонової А., Масленнікова В. Проблеми ісламських банків висвітлювались в працях багатьох російських учених Барінової Я., Беккіна Р., Журавльова А., Мирошнікі Е., Павлова В., Пруднікової Ю., Труніна П., а також вітчизняних — Бондаренко Л., Вовк В., Єгорової С., Корнєєва В., Станкова О., Шамової І., Шеремет І. Огляд публікацій показав, що в наявній незначній кількості публікацій увага більш зосереджена на історії становлення ісламської фінансової системи, принципових відмінностях ісламського та традиційного банкінгу, але питання можливості інтеграції ісламської моделі банківської справи в національні банківські системи, питання фінансового інжинірингу, регулювання поки ще досліджені недостатньо.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження світових тенденцій розвитку та імплементації ісламської банківської системи, надання характеристики універсального ісламського банку та ісламських фінансових інструментів як інновацій на рівні національних банківських систем.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ісламську фінансову систему можна охарактеризувати як сукупність методів і механізмів фінансування, що дозволяють здійснювати економічну діяльність без порушення базових принципів, сформульованих в Шаріаті (мусульманському праві) [3]. Ісламська фінансова система включає банківські та небанківські фінансові інститути, ринок капіталу, інфраструктуру, що складається з платіжної системи, торгових і клірингових систем, регулюючих і контролюючих організацій, рейтингових агентств та ін.

Важливою компонентою ісламських фінансів є банківська система, де переважна більшість активів — 74% і 10% зосереджена в комерційних та інвестиційних банках відповідно, а інші 16% — у державних і корпоративних цінних паперах, різних фондах, страхуванні. Ісламська банківська система ґрунтується на принципах і нормах ісламського права, забороні отримання прибутку за рахунок банківського відсотку та прийняття надмірних ризиків з використанням похідних фінансових інструментів. Ураховуючи, що ісламські банки здійснюють свою діяльність переважно на ринках, що розвиваються, головні функції перерозподілу капіталу та проведення розрахунків розширено функціями — мобілізації фінансових ресурсів через пайове фінансування, інвестиційної діяльності, формування спеціальної бази даних клієнтів, соціокультурною. Ісламська банківська діяльність є повністю інвестиційною на умовах спільного розподілу прибутків і збитків, а ісламські банки, на відміну від традиційних комерційних, діють більш як інвестиційно-ощадні компанії, ніж як кредитні організації. Винагородою ісламського банку або клієнта є підприємницький прибуток, а не гарантований із самого початку та фіксований за абсолютною величиною позиковий відсоток. До ісламських відносять банки, а також допоміжні банківські підрозділи або ісламські «вікна» звичайних банків [4]. Свій розвиток ісламські банки пов'язують з інтеграцією з традиційними комерційними банками за умови забезпечення якісного й ефективного управління цим процесом. Для того, щоб гарантувати прийнятність і збереження оригінальності ісламського банкінгу відносно концепції й інструментів традиційної банківської справи, необхідно досягти ідеологічного і довірчого компромісу між системами.

Ісламські банки оцінюють власні можливості щодо розширення своєї присутності в світі та визначають:

- можливості: розширення кореспондентських відносин з комерційними й інвестиційними банками; проведення зваженої інвестиційної політики; «етичні інвестиції»; підтримка заборони процентів з боку клієнтів не мусульман; зміна низки політичних умов у країнах, що їх приймають;
- сильні сторони: налагоджені ефективні механізми податкових і аудиторських перевірок підприємств і компаній; методи фінансування, які узгоджуються з діючими національними законами про банківську діяльність; контроль і нагляд; соціальна спрямованість;
- загрози: конкуренція з боку західних фінансових інститутів; відсутність уніфікованого трактування вимог ісламської економічної доктрини; невизначеність статусу та відповідної класифікації ісламських банківських установ у національному банківському законодавстві країн, що їх приймають;
- слабкі сторони: не застраховані від фінансових втрат; ризик укриття позичальниками справжнього розміру прибутку; виникнення та збереження на тривалій термін надмірної ліквідності; обмеженість можливостей мобілізації додаткового капіталу за допомогою емісії та розміщення акцій.

Ісламські банки відрізняються від традиційних перш за все відсутністю гарантованих виплат по інвестиційних депозитах, механізмом визначення виплат по депозитах через прибутковість банку та доходність інвестицій, прийняття рішення щодо надання кредиту спирається не на вартість застави, а на участь вкладників у прибутках і збитках банку. Іншою відмінністю є використання ісламських фінансових продуктів та інструментів, відносно яких можна охарактеризувати універсальний ісламський банк (рис. 1).

Набір існуючих ісламських фінансових продуктів та інструментів визначається поєднанням трансакційних і посередницьких контрактів, що в свою чергу впливає на механізм дії, види ризиків, мету та вигоди, що передбачає отримати банк і клієнт.

До посередницьких ісламських контрактів відносяться: Mudharabah/Мудараба — участь у прибутках і збитках; Ujroh/Вакала — агентські послуги, Takaful/Такафул — ісламське страхування; Amanah/Амана — поточні рахунки або рахунки до запитання; Kafalah/Кафала — банківська гарантія та ін.

До трансакційних відносяться контракти: змішані (Qardh hasan/Кард-уль-Хасан — безвідсоткова позика або благодійний кредит), пов'язані з майном; дольової участі (Musyarakah/Мушарака — спільний бізнес). Контрактами, що пов'язані з майном є контракти торгового фінансування (Murabahah/Мурабаха — перепродаж з торговою націнкою, Salam/Бай Салам — авансовий платіж, Bai'al-Inah/Бай уль-Іна — продаж з правом викупу, bai' Bithaman Ajil/Бай Битхаман Аджил — угода з відстрочкою платежу) та цінні папери, що забезпечені активами (Ijarah/Іджара — договір оренди, Ijarah Thumma Al Bai'/Іджара Тумма Аль Бай — оренда з правом викупу, Istishna/Істисна — ф'ючерси, угода на термін) [4-7].

Процес імплементації ісламської банківської справи буде тривалим та під тиском законодавчого регулювання, недовіри та скепсису, жорсткої конкуренції з традиційними комерційними банками. Це обумовлює необхідність інжинірингу та реінжинірингу фінансових інструментів і бізнес-процесів як з боку ісламських, так і традиційних банків, що готові їх прийняти. При цьому вони можуть обрати будь-яку стратегію, а саме: імітації — побудови еквіваленту продукту з майже ідентичними властивостями; мутації — побудови різних

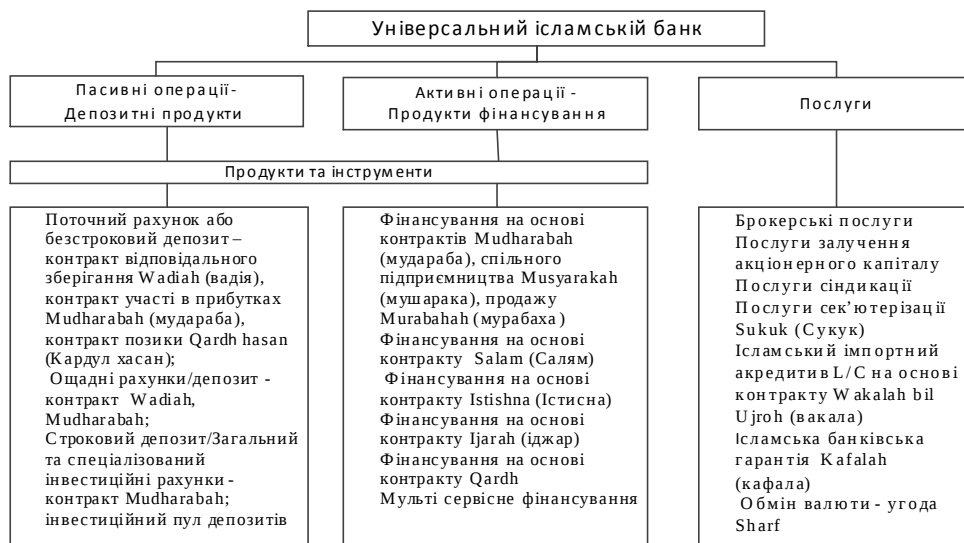


Рис. 1. Характеристика універсального ісламського банку (Складено автором на основі [4-7])

шорядне значення має процес наукового дослідження і який відрізняється та залежить від стратегії та потенціалу банку, а для ісламських банків — додатково від релігійних канонів. Основними елементами розробки ісламського банківського продукту є знання принципів Шариату, знання банківського бізнесу і особливостей зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування, досвід, сфера та масштаб дії, дослідження й інновації. Носіями знань Шариату, основ ісламського продукту, є вчені, які мають поглиблене розуміння мусульманського права та мусульманські експерти з фінансів, що розуміють базові мусульманські принципи. Важливе значення має поглиблене знання фінансів і банківської справи, функціональної сутності банківських продуктів та їх бізнес-моделей, відповідно до різних сегментів, зокрема малого та середнього бізнесу, державного та корпоративного управління, роздрібного бізнесу. Нові продукти обов'язково розробляються та/або підлягають експертизі на дотримання норм законів, зокрема конституційного, господарсько-процесуального, цивільно-процесуального, банківського, податкового. Також, ураховуються ринкові фактори, знання яких є передумовою забезпечення ринкового потенціалу нового продукту на майбутнє. Досвід у розробці нових продуктів має суттєве значення та дозволяє уникнути багатьох проблем і неефективного управління. Банки, що мають географічно розгалужену організаційну структуру, забезпечують переваги щодо ресурсів для ініціації подібних розробок, можливості розповсюдження нововведень та отримання значного економічного ефекту за рахунок власної клієнтської бази. Дослідження в галузі міжнародних фінансів і регулювання, принципів Шариату, тенденцій та динаміки фінансового ринку є передумовою успішної розробки нового продукту та набуття їм ознак інноваційного, що саме й диференціюють один продукт від іншого, зокрема як фінансова інновація, інновація Шариату, оподаткування, регулювання тощо. До процесу розробки продукту залучаються внутрішні посередники (ІТ-системи, допоміжні структури) та зовнішні (Центральні банки, юридичні фірми, незалежні експерти та установи тощо). Алгоритм процесу розробки продукту надано на рис. 2, де узгодженість до принципів Шариату проводиться на кожному етапі, а також перевіряється відповідність форми та сутності продукту, принципу дій заснованих на цілях.

Досвід, який набувають ісламські банки щодо інжинірингу та реінжинірингу банківських продуктів є досить корисним для комерційних банків інших країн, що розвиваються та сталою практикою яких є стратегія імітації західних продуктів. Прийняття комерційними банками ісламських банківських продуктів є реальною альтернативою продуктам стандартної формації, фінансовою інновацією на рівні національних банківських систем. Тоді запропонований алгоритм можна доповнити оцінкою відповідності продукту національному законодавству та принципам Шариату. Поєднання в продуктивній лінійці банків продуктів з різним концептуальним базисом може дати значний синергетичний ефект, що безумовно позитивно вплине перш за все на стійкість банку та банківської системи в цілому.

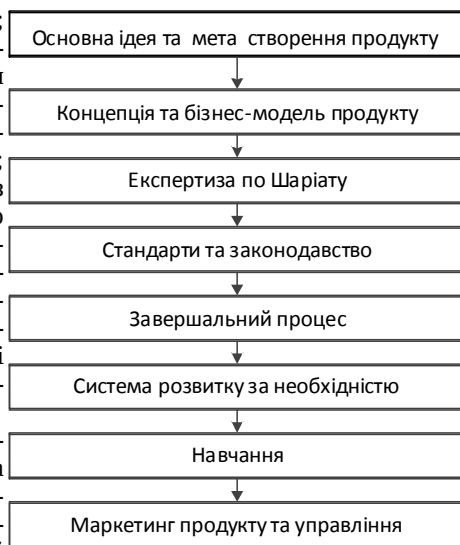
Для ісламського банкінгу концептуальним є принцип розподілу ризиків і прибутку між власником фінансового капіталу та підприємцем. Банкам забороняється спекулятивна поведінка та навмисний ризик, який виходить за межі неминучої випадковості. За своєю структурою ісламські банківські продукти є комплексними, що дещо ускладнює управління ризиками. Так, для депозитних продуктів характерні — ризик ліквідності, ринковий ризик внаслідок коливання обмінного курсу для депозитів в іноземній валюті; комерційний ризик, пов'язаний з можливістю втрати клієнтів внаслідок зменшення його реальної винагороди в порівнянні з банківським відсотком. Для продуктів та інструментів фінансування властиві ризик неплатежу за кредитом, ринковий ризик, оперативний ризик внаслідок внутрішньої фальсифікації, хабарництва тощо. Послуги ісламських банків супроводжують ризики неплатежу по кредиту внаслідок нездатності імпортера врегулювати претензії оплати імпортного акредитиву; ринковий ризик із-за банківських труднощів отримання іноземної валюти, потрібної під час оплати; оперативний ризик із-за ненадійного управління інфор-

варіантів від прийнятих продуктів; селекції від реальних потреб клієнтів. Але прийняття цих стратегій може загрожувати втрати головного — унікальності ісламських продуктів, що вказує на необхідність розвивати власні підходи до розробки альтернативних рішень і нових продуктів для заощаджень та інвестицій.

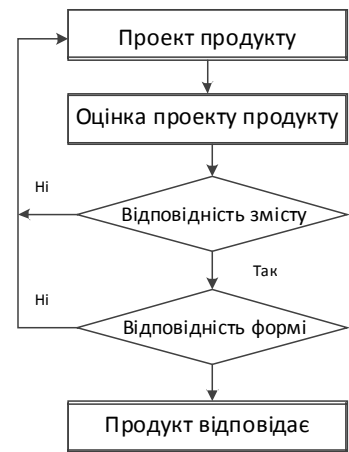
Розробка нового продукту для ісламського банку, як і для традиційного комерційного, — це складний процес, де пер-

маційною технологією; ризик репутації із-за нездатності банку виконати зобов'язання; ризик неплатежу за кредитом із-за нездатності клієнта; оперативний ризик через помилку оператора або фальсифікацію; законодавчий ризик. Ураховуючи етап становлення ісламських банків слід додати ризик відповідності принципам Шаріату, правовий та політичний.

Ісламські банки є достатньо консервативні та ризик-менеджмент розвинений в них дуже добре. В їх організаційній структурі функціонують підкомітети управління



а) загальний алгоритм



б) оцінка відповідності

Рис. 2. Алгоритм розробки ісламського банківського продукту

ризиками, зокрема управління активами та зобов'язаннями, контролю операційного ризику, контролю ризику неплатежів за кредитами, антикризового управління, відповідності принципам Шаріату.

Ісламські фінансові продукти й інструменти мають вбудовану систему ризик-менеджменту. Так, ісламські інвестиційні депозити досить схожі з пайовими інвестиційними фондами, але вони, на відміну від останніх, чітко регулюються певними стандартами у поєднанні з системою ризик-менеджменту. При вкладенні грошей на депозит відразу може бути визначено проект, на який вони будуть використані, а прибутки та збитки від проекту банк і клієнт отримають відповідно до попередньої домовленості, згідно з умовами контракту, тобто панує принцип партнерства. Він же діє коли підприємець бажає отримати кошти на розвиток, банк висуває дуже високі вимоги, позитивне рішення буде надано тільки тоді, якщо проект дійсно є перспективним, а бізнес — прозорим. У подальшому банк ретельно стежить за цільовим використанням грошей тому, що він розділяє з підприємцем не лише прибуток, але і збитки. Цей же принцип підтримується в ісламському страхуванні — такафулі. Класичний договір такафула повинен включати: спеціальний механізм обопільного розподілу ризиків і надання взаємної гарантії; умови участі в договорі, згідно з яким утримувачі полісів є співвласниками фондів такафула; умови управління, що надають утримувачам полісів право участі в операціях і право контролю над рахунками; умови інвестування, що стосуються використання сплачених учасниками внесків в не забороненій ісламом діяльності й умови розподілу результатів фінансової діяльності між учасниками.

Сек'юритизація визнана найкращою інновацією останнього часу. В якості інструменту сек'юритизації активів у ісламських фінансах використовують сукук, який може бути двох типів — ісламські облігації та ісламські сек'юритизації [8, 9]. Сукук — є ідеальним інструментом з точки зору ісламських інвесторів тому, що не є боргом, а часткою реальних активів, торгується на вторинному ринку, не є прямим боргом, його емітентами, поряд з ісламськими фінансовими інститутами, можуть бути суверенні емітенти та компанії, діяльність яких не суперечить Шаріату. Бізнес або діяльність, схеми фінансування, що полягають в основі сукуку повинні відповідати Шаріату. Дохідність сукуку формується за рахунок прибутку від використання активів, послуг або діяльності проекту, що фінансується.

Спільні риси сукуку з сек'юритизацією полягають у тому, що він є цінним папером, основу якого та відповідно його види визначає обумовлений актив. Іншим елементом, що поєднує сукук і сек'юритизацію є спеціальна проектна компанія (SPV) — ісламська глобальна компанія сукук (Islamic Global Sukuk Company, IGS). Коли випуск здійснюється без SPV, тоді говорять про ісламські облігації. На сьогодні відрізняють чотирнадцять видів сукуку за наступними групами: по відношенню до SPV, за рівнем передачі ризику інвесторам, по здатності до оберненості сертифікатів сукук (з або без вторинного обернення) [8].

Ринок сукук достатньо малий (приблизно 1% світового ринку) та молодий (перший випуск пройшов у 1996 р.), але він активно розвивається. Домінуюче положення займає Малайзія з часткою ринку близько 70%, а також великими позичальниками на ринку є емітенти з Катару (14,7%), ОАЕ (4,9%) і Індонезії (3,7%). Поряд з цим на ринок сукук виходять позичальники країн Західної Європи та США, наприклад General Electric (США, розмір емісії — \$500 млн, розміщення — 2009 р.), IFC (США, розмір — \$100 млн, 2009 р.), Nomura Holdings (Японія, \$100 млн, 2008 р.), Sanctuary Building (Англія, £ 213 млн, 2005 р.), провінція Саксонія-Анхальт (Німеччина, розмір — €100 млн, 2004 р.) [10]. Найбільше фінансування через емісію сукук отримали сектор нерухомості та будівництва, фінансових послуг і суверенні випуски. За даними агенції Ernst & Young, організаторами випусків є здебільшого традиційні банки та їх ісламські вікна, транснаціональні банки. Помітну відсутність ісламських банків можна пояснити рядом причин, а саме недостатністю

у більшості ісламських банків значної капітальної бази, щоб підтримати гарантійні зобов'язання при великих випусках, відсутністю досвіду в організації значних і міжнародних випусків, браком фахівців з інвестиційного банкінгу. В 2011 р. облігацій сукук було розміщено на \$87,1 млрд., а в січні 2012 р. — \$20 млрд, що можна співставити з обсягом усього IV кварталу 2011 р. У 2012 р. прогнозується, що на ринок вийдуть нові суверенні позичальники з країн Африки (ЮАР, Сенегал, Нігерія, Кенія) і країн СНГ (Казахстан) [11].

Країни, що розвиваються, досліджують і розглядають входження на ринок сукук з урахуванням можливих перспектив, зокрема диверсифікації ринків залучення капіталу, більш глибокої інтеграції в міжнародний фінансовий простір і зміцнення позицій щодо власного позиціонування як фінансового центру, можливості лістингу та торгівлі інструментом сукук на ММВБ, активізації внутрішніх фондових ринків за рахунок участі, дозволяючи навіть дрібним учасникам брати участь у випуску цінних паперів, розвитку нових фінансових ринків та інструментів для інвестиційних банків. До недоліків, що стримують упровадження сукук у країнах, що розвиваються, є незначна кількість і низький рейтинг емітентів; значна частина зовнішніх інвесторів у цих країнах є традиційними інвесторами, що оперують традиційними інструментами, а ісламські інвестори не достатньо знають внутрішній ринок цих країн; витрати на організацію можуть перевищувати витрати на традиційні облігації, які є і так досить значні. До ризиків слід віднести — низьку ліквідність сукук, відсутність міжнародної стандартизації продукту, практики реструктуризації дефолтів, необхідність імплементації податкового та законодавчого права.

Важливого значення для ісламського банкінгу набуває система регулювання та нагляду. Гостро відчувається потреба у формуванні єдиної системи та стандартів. На сьогодні підтримка розвитку ісламського банкінга здійснюється міжнародними організаціями, зокрема Радою з Ісламських Фінансових Послуг (Islamic Financial Services Board — IFSB), Організацією з бухгалтерії та аудиту для ісламських фінансових інститутів (Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions — AAOIFI). Ці установи також відповідають за підготовку, просування й оновлення стандартів і правил по ісламському банкінгу, ринкам капіталу та в секторі страхування, враховуючи діючі міжнародні стандарти. Поряд з цим регуляторні органи та центральні банки різних країн мусульманського світу формують системи здійснення операцій між ісламськими фінансовими установами різних країн, шукають способи максимально ефективно оцінки ризиків в ісламській банківській галузі та забезпечення її привабливості для інвесторів з будь-яких країн світу. Поки ж контроль над відповідністю продуктів ісламських банків законам Шаріату здійснюється комісіями ісламських учених, які за відсутністю єдиної міжнародної системи стандартів приймають рішення самостійно в кожному випадку. До 2013 р. планується створити єдиний орган зі стандартизації діяльності ісламських фінансових установ країн Персидської затоки. Фінансова криза на ринку похідних фінансових інструментів показала, що адекватна оцінка ризику можлива тільки за умови розуміння структури та механізму запропонованих продуктів. Тому деякі центральні банки наполягають на включенні положень, що регулюють ісламські фінансові продукти, в європейське право у розділі вимог до капіталу за нормативами Базельського комітету.

На сьогодні налічується більше 300 ісламських фінансових інститутів у 75 країнах світу. Ключовими центрами ісламського банкінга є Іран (36%), Саудівська Аравія (16%), Малайзія (11%), Об'єднані Арабські Емірати (10%), Кувейт (8%), Бахрейн (6%), а також Катар, Великобританія, Турція та ін. (13%). Поряд з цим ісламський банкінг достатньо швидко поширюється в інші країни, зокрема Північної Африки (Судан, Єгипет, Йорданія та Сирія), Азійського регіону (Індонезія, Гонконг, Сінгапур, Бангладеш, Пакистан, Японія, Китай), Західної Європи та Північної Америки (Франція, Німеччина, Італія, Швейцарія, США, Канада) [2]. Найбільшим у світі ринком ісламських інвестицій в нерухомість є США.

Європейським лідером ісламського банкінга є Великобританія, де сукупні активи становлять \$300 млн та 22 англійських банка пропонують фінансові продукти відповідно до законів Шаріату. Лондон є найбільшим у світі ринком ісламських облігацій. Це пояснюється глобальною експансією ісламських фінансів; світовими лідерськими позиціями Великобританія у фінансових інноваціях, що має потужний потенціал правового, бухгалтерського і фінансового інжинірингу; надлишок ліквідності на Близькому Сході; створення регіональних представництв в країнах Близького Сходу й Азії, вивчення ринку, вдосконалення продуктової лінійки (ісламські вікна); створення єдиного фінансового регулятора — Управління фінансовими послугами (Financial Services Authority, FSA), який замінив 11 регулюючих органів; ліквідація подвійного оподаткування по ісламській іпотечі та розширення податкових пільг на ісламські іпотечні кредити компаніям, а також окремим особам; реформа механізмів з питань облігацій. Практика показує, що прийнята в багатьох країнах дуалістична модель є оптимальною для впровадження ісламських методів фінансування. За даною моделлю держава надає політичну підтримку ісламським банкам, а їх діяльність регулюється спеціальним законом, традиційний та ісламський фінансові сектори існують паралельно, традиційні фінансові установи пропонують клієнтам ісламські фінансові продукти, що дозволяє надати вільний вибір на користь того чи іншого продукту.

Питання прийняття ісламського банкінгу також розглядаються в країнах СНД, зокрема Росією в рамках створення міжнародного фінансового центру, Казахстаном щодо утворення регіонального центру ісламського банкінгу в СНД і Центральної Азії. В Киргизії (2006) та Казахстані (2009) вже розроблено та прийнято законодавчу базу, внесено зміни до окремих положень податкового та банківського законодавства щодо організації та діяльності ісламських банків на території цих країн, організації ісламського фінансування для усунення правової невизначеності. Цілком зрозуміло, що впровадження ісламського банкінгу буде проводитися поступово не порушуючи конституційних принципів і банківського права. В першу чергу передба-

чається впровадження ісламських банківських продуктів таких, що не потребують змін до законодавства, в подальшому — проведення широких консультацій з відомими консалтинговими фірмами щодо узгодження нових продуктів до діючого законодавства, а також одночасної розробки змін до нього на майбутнє. За таким принципом працює зараз Азейбайджан, де найбільший державний банк Міжнародний Банк Азейбайджану (ІВА) розробив 50 нових продуктів, а в кінці 2012 року планує представити шість продуктів, що відповідають правилам ісламської культури та не потребують змін у законодавстві.

За такими ж принципами може запроваджуватись ісламській банкінг в Україні, з урахуванням того, що країні вкрай потрібні інвестиційні ресурси для вирішення першочергових завдань розвитку національної економіки. Проте, на сьогодні, згідно з ЗУ «Про банки і банківську діяльність», банкам забороняється: діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі та страхування (ст. 48); надання безпроцентних кредитів (ч. 8, ст. 49); укладання угод з нарахуванням відсотків і комісійних, які менші звичайних (ст. 52); встановлення процентних ставок та комісійної винагороди на рівні нижче собівартості банківських послуг у цьому банку (ст. 53). Поряд з цим, деякі норми українського законодавства можна вважати такими, що умовно відповідають ісламським принципам фінансування, а деякі фінансові інструменти мають аналоги, тобто теоретично дозволені але практично застосування їх в Україні має деякі обмеження [12].

ВИСНОВКИ

Ісламські фінанси останнім часом мають все більший вплив на фінансову галузь у глобальному масштабі. Ісламська банківська система пройшла перший етап — формування її основних принципів, інфраструктури та базових фінансових інструментів. На другому етапі розвиток буде спрямовано на набуття переваг в умовах поширення міжбанківської конкуренції в окремому сегменті ісламського та/або традиційного банкінгу; інжинірингу та реінжинірингу банківських продуктів, заснованих на принципах Шаріату та розподілу прибутків або збитків; вихід на нові фінансові майданчики, зокрема ринок небанківських фінансових установ; формування відповідної інфраструктури, складовими елементами якої повинні стати страхування банківських вкладів, ринок міжбанківського страхування та ринок державних цінних паперів; провітницьку роботу для збереження та розширення клієнтської аудиторії.

Розуміння основних принципів і напрямів ісламської банківської справи, дозволить розширити можливості взаємовигідної співпраці ісламських країн і країн, що розвиваються, в тому числі й України. Розвиток ісламського банкінгу в вітчизняній економіці можливий за дуалістичною моделлю взаємодії, віднесення ісламських банків до категорії партнерських, надання законодавчої підтримки визначення та регулювання ісламських фінансових продуктів без загрози традиційним. Прихід ісламських фінансових продуктів і залучення на національний фінансовий ринок ресурсів ісламських банків може зробити вітчизняну банківську систему більш стійкою, дозволить збільшити торговельний баланс з країнами Близького та Середнього Сходу, обсяги інвестування високотехнологічних галузей, малого та середнього бізнесу, проектів у сфері наукових досліджень, освіти та культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Якупов Л. Исламские банки будут ориентированы на малый и средний бизнес... / Линар Якупов // Мир рынка. — 2009. — № 1 (29). — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.islamru.com/haber_detay.asp?haberID=355
2. ISLAMIC FINANCE 2010 — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zulkiflihasan.wordpress.com/2011/01/04/islamic-finance-and-banking-report-2010/>
3. Вовк В. Ісламська економічна модель викликає можливість виникнення кризи / В. Вовк. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://islam.in.ua/>
4. Трунин П. Исламская финансовая система: современное состояние и перспективы развития / П. Трунин, М. Каменских, М. Муфтяхетдинова. — М.: ИЭПП, 2009. — 88 с.
5. Корнєєв В. Особливості діяльності та фінансові інструменти ісламських банків / В. Корнєєв // Вісник НБУ. — 2008. — №9. — С. 14-16.
6. Журавлев А.Ю. Принципы функционирования исламских банков / А.Ю. Журавлев // Исламские финансы в современном мире. Экономические и правовые аспекты. — М., 2004. — С. 49-126.
7. Словарь терминов исламской торговли. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.amanahglobalmarkets.com/glossary_ru.html
8. Туктаров Ю.Е. Исламская секьюритизация доходов от коммерческой недвижимости (CMBS) / Ю.Е. Туктаров, А.Н. Морозов — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.atpfinance.com/>
9. Поль Али, Жан Жоб де Вриз Роббе Секьюритизация и право. / Поль Али, Жан Жоб де Вриз Роббе. — Волтерс Клувер, 2008. — 600 с.
10. Рынок сукук бьет рекорды — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.islamnews.ru/news-97521.html>
11. Долговой рынок исламского финансирования в январе 2012 года — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://st.finam.ru/>
12. Фроня Н.В. Правовые аспекты глобализации финансовых рынков: возможности сближения норм права исламской и украинской правовых систем, регулирующих финансовые сделки / Н.В. Фроня — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://islam.in.ua/15/rus/full_articles/1124/page/11/index.html

Стаття надійшла до редакції 27 квітня 2012 року